

Zemřel Milan Machovec

Ladislav Hejdánek

This is an intermediate variant of the document:

[Dvojí filosofický odchod: Milan Machovec a Karel Kosík](#)

jedná se o průběžnou variantu tohoto dokumentu:

[Dvojí filosofický odchod: Milan Machovec a Karel Kosík](#)

◆ nekrolog, česky, vznik: 4. 2. 2003 ◆ poznámka: Po úmrtí Karla Kosíka přepracováno na dvojnekrolog.

◆ obituary, Czech, origin: 4. 2. 2003

Zemřel Milan Machovec [2003]

Brzo po začátku nového roku zemřel v Praze profesor Milan Machovec, pozoruhodný český filosof, vysokoškolský učitel a spisovatel, s kterým odchází kus epochy českého filosofického myšlení po druhé válce, epochy, na kterou se neprávem (ač nikoli bez důvodu či spíše motivů) zapomíná a která se z neinformovanosti a nekulturnosti paušálně odsouvá na „smetiště dějin“. Bylo to zprvu (po krátkém období od konce války do únoru 1948) období značně vzdálené každé normálnosti; ano byla to doba vskutku „vymknutá z kloubů“, i když ji tak tehdy mnozí neviděli. Po únoru byli na filosofické fakultě podrobeni prověrkám nejen všichni studenti, ale také učitelé. Stovkám studentů bylo znemožněno ve studiu pokračovat (a brzo se přijímaly tzv. dělnické kádry, které na studium posílaly stranické organizace), desítky učitelů museli ze školy odejít. Studentští prověrkoví komisaři byli ovšem často málo připraveni na svou práci, takže hodně záleželo na tom, jak se student při prověrce choval; kdo se nenechal zastrašit nebo se choval odbojně, byl prostě vyloučen. Na druhé straně leckdy prošel student jen proto, že znal marxismus stejně dobře nebo i lépe než sami „komisaři“. Takoví pak byli rozpoznáváni v dalším období, bedlivě pozorováni a v některých případech (už ne masově) dodatečně vylučováni. Likvidovány byly celé obory nebo jejich odvětví; na filosofické fakultě byla zrušena nejen „buržoazní filosofie“ a nahrazena dialektickým materialismem, přičemž dějiny filosofie se redukovaly na dějiny materialismu, ale byla zrušena také třeba sociologie jakožto buržoazní pavěda a byla nahrazena historickým materialismem (podobně jako byla na přírodovědecké a lékařské fakultě zrušena mendelovsko-morganovská genetika a nahrazena lysenkismem a fantasiemi Lepešinské, atd. atp.) Postiženy byly nejen univerzitní obory, ale i mimouniverzitní přírodovědné a dokonce technické, kam se všude cpal marxismus-leninismus; a kde to nebylo možno dost dobře skloubit v rámci oboru, muselo se to dohánět povinným studiem marxismu-leninismu, pro kterýžto účel byly všude zřizovány příslušné katedry – a ovšem také každoroční povinné zkoušky, k nimž bylo nutno jako předepsanou literaturu číst také vysloveně stranické materiály (jako např. Císařovo „učení o straně“). Byla to doba pro studium filosofie krajně nepříznivá. Už jenom asistentem se mohl stát pouze ten, kdo se po všech stránkách jevil jako zásadový socialista a marxista, a to nejen slovy, ale činy. Právě na zásluhách při vyhazování učitelů i studentů si mnozí vysloužili ostruhy (řada ovšem také posléze neuspěla, i když se předtím pokoušela zachránit denunciováním anebo přímým tvrdým postihováním jiných. A přece stačilo několik měsíců po Stalinově a Gottwaldově smrti, zejména pak po XX. sjezdu a Chruščovově zprávě, aby se začaly mezi mladými marxisty rýsovat první difference. Zatím tuto dobu nemáme dost náležitě popsanou a vyhodnocenou, zvláště pokud jde o vysoké školy a speciálně o filosofické fakulty, i když memoárových materiálů je dost.

Připomněl jsem atmosféru doby, abych mohl tehdejší pozice Milana Machovce zařadit. Mezi tehdejšími mladými marxisty dosáhli význačnějšího významu (čímž nemyslím nutně postavení) tři, jejichž úloha rovněž dosud nebyla náležitě zhodnocena. Už koncem padesátých let se vytvořily dvě výrazné školy, z nichž jedna zdůrazňovala tzv. vědeckost (s nevysloveným hrotem proti obecně rozšířenému marxistickému či spíše pseudomarxistickému ideologizujícímu žargonu), zatímco druhá zdůrazňovala obecně lidský, „humanitní“ charakter socialismu. Už tehdy se mluvilo o proudu „pozitivizujícím“ a o proudu „antropologizujícím“; vůdčím představitelem pozitivizujícího marxismu byl Ladislav Tondl, zatímco předním antropologizujícím marxistou se stal Karel Kosík. Milan Machovec nanáležel k žádnému z těchto proudů a udržoval si významnou pozici (kromě toho, že musel ovšem mít i opory mimofilosofické) svou bystrostí, znamenitým senzoriem pro změny v Sovětském Rusku a schopností neobyčejně rychle vyhovět naléhavé potřebě současné chvíle. Mezi postiženými filosofickými obory např. byla také logika, rovněž jeden čas považovaná za „buržoazní“ přežitek (to přízvisko nebylo případné, je to zajisté „přežitek“ mnohem starší). Znovu tenhle nesmysl brzo po válce byl potrhován a neúprosně hlásán hlavně Ždanovem. (Je možné, že to byla nejen nepřijatelná kritika Gottwaldovy zemědělské politiky, ale m.j. snad i fakt, že jako první přednášel na pražské filosofické fakultě Arnošt Kolman o symbolické logice – a vydal to pak dokonce knižně, takže každý se dodnes může přesvědčit o její „úrovni“ –, byly uváděny mezi důvody, proč byl Arnošt Kolman z Prahy odvolán a v Rusku pak uvězněn). Ale po Stalinově smrti se v Rusku začala situace pomalu měnit; ve Voprosech filosofii se začaly kupř. objevovat články, které bez paušálního odsuzování logiky přistupovaly k

mnohem věcnějším výkladům a rozborům (což zase pomohlo Ladislavu Tondlovi). Ale u nás to byl první právě Milan Machovec, který po pádu „ždanovismu“ pohotově napsal a vydal malou knížku o logice; nestála za moc, ale byla tak říkajíc pro naše poměry „první vlaštovkou“. O něco později vydal zase u nás jako první malou knížečku o „smyslu života“, což bylo do té doby považováno za téma úpadkové. Napsal ji živě a čtivě, a měl s ní – v tak úhorné době – velký úspěch. (O pár let později ji rozšířil a znovu vydal, ale také tam hodně pokazil.) Takových „primátů“ měl Machovec ostatně víc, a některé – jako třeba navazování dialogu mezi komunisty s křesťany – byly vskutku záslužné. To se však už začínalo nejen ve filosofii, ale také v umění a v celé kultuře všechno hýbat.

K prvnímu veřejnému vystoupení politicky a zejména ideově nekonformních mladých marxistů došlo poměrně brzo po XX. Sjezdu a jím inspirované maďarské revoltě, utopené v krvi, a po polském „padzdierniku“, který si (mírně) pacifikovali Poláci sami; došlo k němu v několik týdnů trvající diskusi na stránkách Literárních novin, kde si účastníci prezentovali své relativně svobodně zvolené pozice. Byli to zejména někteří pracovníci Filosofického ústavu ČSAV, kteří zaujali ideová stanoviska v opozici proti hlavním tendencím, převládajícím v ÚV KSČ. Nepochybně nejen o odvážný, ale značně riskantní pokus, který byl také záhy odsouzen na celostátní konferenci (a jednotlivci byli také organizačně postiženi, např. řada pracovníků FÚ ČSAV byla poslána „na praxi“, a do vedení FÚ byl znovu ze Sovětského svazu povolán Arnošt Kolman, atd.), ale kterému se přesto podařilo udržet prapor obnovy či obrody a dalšího rozvoje těch lepších stránek marxismu i v následujících letech. Právě tehdy se Machovec držel přinejmenším zpátky (a od tohoto „akademického“ proudu se distancoval jako reprezentant filosofie „fakultní“), promarnil svou dobrou příležitost a uprostřed dál pokračujících změn „ztratil body“. (Stranou tehdy zůstal i doc. Tondl, už v 50. letech tvrdě kritizovaný, ale spolu s řadou dalších to nahražoval usilovnou prací, která čerpala své inspirace především ze současné analytické filosofie a pragmaticky se zaměřovala na sílící proud informatiky (tehdy kybernetiky) a vůbec na problematiku „techničtější“ a vlastně méně filosofickou.) Machovec tehdy hledal cestu, jak vyrovnat svůj handicap, a inspiroval se zejména ve Francii sílícím proudem tzv. dialogu marxistů s křesťany, který měl na Západě poměrně jednak silnou podporu k ze strany řady křesťanských myslitelů a významných theologů jak katolických, tak protestantských (zvláště v západní části Německa). Vůdčím reprezentantem na straně francouzských marxistů se brzo stal Roger Garaudy, jemuž u nás v překladu mohla už dříve vyjít celá řada knih (spíše slabších, ale postupně se lepších), zejména pak také asi nejlepší jeho kniha, nazvaná „Perspektivy člověka“, která obsahovala také diskusní příspěvky řady „nemarxistů“. Po prvé se tehdy český čtenář mohl něco dozvědět třeba o pozoruhodném vědci a mysliteli, členu jezuitského řádu, Pierru Teilhardovi de Chardin, s jehož texty se i francouzský čtenář mohl většinou seznamovat až po Teilhardově smrti (za života měl totiž zakázáno publikovat theologické a filosofické stati). Machovec se touto původně převážně francouzskou „dialogickou“ náladou nechal inspirovat a vykonal v našich poměrech, od francouzských ovšem nepřehlédnutelně odlišných, velkou a záslužnou práci. Také on si musel najít vhodného hlavního křesťanského partnera, a to ovšem vlastně nebylo mezi katolíky dost dobře možné; orientoval se proto hlavně na J.L.Hromádku, který to zajisté uvítal, když pojal úmysl také se trochu do domácích záležitostí zapojit. Hromádka už od počátku 60. let zval k sobě do bytu několik mladších evangelíků, theologů i laiků, a vyzkoušel tak možnost programově resp. tematicky integrovaných rozhovorů (při jednom večeru v bytě u Hromádků promluvil velmi srdečně o Ernstu Blochovi jako dobrém marxistickém dialogickém partnerovi, a já jsem tehdy oponoval); když se kroužek diskutujících začal rozšiřovat a když se mezi nimi tu a tam objevil i katolík, bylo jen otázkou času, kdy se takové rozhovory musely institucionalizovat a kdy už musely pracovat pravidelněji a relativně samostatně, bez pravidelné Hromádkovy účasti. Došlo k tomu ve velké místnosti bohosloveckého semináře (tehdejší Komenského bohoslovecké fakulty) v Jirchářích, který se brzo stal pojmem. Machovec se touto možností rovněž nechal inspirovat a brzy poté zahájil své semináře v „rudé“ místnosti na FF (neoficiální název pocházel z narážky na rudé sukno, jímž byly potaženy židle v této spíš děkanské místnosti, kde zasedala vědecká rada apod.). Oba semináře si nijak nekonkurovaly, oba byly otevřené „druhé straně“ a poskytovaly si navzájem nejen své domácí přednášející i účastníky (do Jirchář byl zván Machovec, Gardavský, Tomin atd.), ale také hosty z ciziny (v tom měl větší možnosti

právě Machovec). K jistému vyvrcholení Machovcových aktivit došlo v roce 1967, kdy se v Karlových Varech konalo zasedání „Pavlovské společnosti“ (Paulus-Gesellschaft), již se zúčastnilo mnoho vynikajících postav ze zahraničí, mj. např. Karl Rahner nebo Jürgen Moltmann. Čeští účastníci však byli přísně vybíráni, což byl velký rozdíl od obou otevřených seminářů; malý incident, když několik nezvaných účastníků bylo policejně z Karlových Varů vykázáno, se tenkrát obešel bez větších následků (pozornost už k sobě přitahovaly významnější události). Myslím, že se nemýlím, že to bylo především Machovcovo dílo, že se tak velkolepý podnik mohl u nás vůbec konat. Hlavní odpovědností však byla obtížena dr. Kadlecová ze Sociologického ústavu, která za krátkého dubčekovského období převzala po dr. Hrůzovi vedení „sekretariátu pro věci církevní“; pak se dr. Hrůza vrátil a dr. Kadlecová byla vyloučena za strany i z Akademie.

Machovec dobře využil možností, které se otevíraly v průběhu šedesátých let, k napsání a vydání řady knížek, které ve své době měly značnou váhu. Zmíním především jeho rozsáhlou studii o současné protestantské „dialektické“ teologii, která vyšla jako publikace Akademie věd; v ní se ovšem selektivně soustředil na raného Bartha a na pozdního Hromádku, což obojí bylo jistě méně riskantní než Barth skutečně „současný“ a Hromádka ještě předválečný, neadaptovaný na novou situaci, ale mnohem významnější a dokonce aktuálnější. Přesto jde o na naše poměry jedinečnou publikaci, která o něco později vyšla v knižní podobě na Slovensku. Zmínit musíme také knížku o Augustinovi nebo o Pascalovi, jinou zase o Palackém. Pro nakladatelství Melantrich napsal Machovec velmi pěknou knížku o Dobrovském, z níž přímo vyzařuje autorova láska nejen k Dobrovskému, ale k celému obrození. (Možná bylo v záměru přítomno i něco polemického; Machovcovu srdci bylo naše obrození zjevně mnohem bližší než radikální demokraté, jimiž se na počátku zabýval Karel Kosík.) V roce 1968 napsal Machovec opět rychle a pohotově knížku o Masarykovi, ale zdaleka ne tak zdařilou a navíc založenou na myšlence těžko obhajitelné, totiž jako by Masaryk prý byl jakýmsi předchůdcem existencialistů. Velkou pozornost vyvolala jeho knížka o Ježíšovi, kterou už psal „ineditně“, ale která vyšla v řadě překladů v zahraničí (šlo o známého a osvědčeného autora, kniha sama nebyla ničím převratná). Vesměs šlo o čtivé a spíše popularizující knížky bez nároků na vědeckou akribii, ale které snad právě proto většinou velmi užitečně působily mezi čtenáři. Když Jiří Němec a Jan Sokol přeložili koncem šedesátých let Teilhardovu knížku *Le groupe zoologique humain*, Machovec ji nejen doporučil k vydání ve *Svobodě* (pod názvem *Místo člověka v přírodě*), ale napsal k ní dokonce „marxistickou“ přemluvu, aby ji „zaštítíl“. To bylo – ještě v předjaří „Pražského jara“ – velmi cenné.

Machovec „vychoval“ mezi svými studenty už před lety řadu zajímavých myslitelů, z nichž nelze nepřipomenout alespoň Vítězslava Gardavského, původně vojáka, který měl nejen filosofické, ale i básnické a dramatické sklony, Zbyňka Fišera (známého básníka a spisovatele Egona Bondyho), a nepochybně také Julia Tomina, výbušného výtržníka a nejednou velmi originálního člověka s pestrými životními osudy, který jako první zahájil po vzniku Charty 77 před policií naprosto neutajované domácí filosofické semináře, jejichž ideového vedení se na počátku ujal právě Machovec, ale jež si později vzal plně na starost Tomin a pod jeho vedením se pak konaly každý týden ve stejný den (založil tak svým relativně krátkým působením tradici, na niž mohl navázat na dalších deset let seminář téhož typu). Z Machovcových žáků se však v 60. letech rekrutovali m.j. také církevní dohlížitelé a cenzoři (např. dr. Hranička a dr. Prokůpek). Machovec byl vůbec mužem širokého záběru a téměř renesanční mnohostrannosti (a bohužel také povrchnosti); jeho význam jako učitele spočíval hlavně v tom, že své studenty dokázal zaujmout a že jim otvíral sféru volných nápadů a hravé tvořivosti, spíše než aby je něčemu filosoficky důkladnějšímu naučil. Studenti však na jeho přednášky chodili rádi; ještě v r. 2000 mne Machovec pozval jako hosta pro svůj kurz o české filosofii, když mělo dojít na Rádlu (jako záminku uvedl, že mu Rádl nikdy nepřiřostl k srdci), a tak jsem měl možnost poznat, jak živé ovzduší při jeho výuce vládlo. Když byl hned na počátku normalizace z univerzity vyhozen (stejně jako třeba Kosík a někteří další), dával kondice a nějaký čas hrál v kostele na varhany, než znovu zasáhla StB. Po převratu (Němci říkají „nach der Wende“) se na univerzitu vrátil a dlouhé roky zasedal ve vědecké radě fakulty. V poslední době chodil s čím dál většími obtížemi, studenti ho nakonec vozili; i to svědčilo o jeho oblibě.

Machovec hledal příležitosti, jak se „svézt“ na nějaké nové vlně, ale „svou“ filosofii nikdy neměl; v tom náležel k naprosté většině našich filosofů komunistické éry. Že to nebyla éra slavná, netřeba podotýkat. Je však třeba jí rozumět a být také k jejím marxistickým představitelům aspoň spravedlivý. Kromě toho jsem měl vždycky za to, že Machovec žádným skutečným marxistou nebyl, jen se tak tvářil, aby se nepřipravil o některé výhody s tím spojené. Nevím, jak to (a zda vůbec) nějak komentoval při svých přednáškách, ale v tom, co jsem od něho od té politické „změny“ v r. 1989 četl, jsem nenalezl žádný náznak reflexe, zkrátka nic, co by nasvědčovalo tomu, že by aspoň na sklonku života chtěl do svého myšlení zavést jednotu a řád. Možná jsem tomu nevěnoval dost pozornosti, možná že se mýlím; pak nechť mne povolnější opraví. Ale zdá se mi, že v novinovém nekrologu Vodrážka charakterizoval jeho myslitelské působení dosti trefně, když užil slova „kaleidoskop“. Je tomu už velmi dávno, když jsem o něm – ještě jako relativně mladý (a trochu rozhněvaný) muž užil jiného slova, totiž „diletant“. Byl jsem tehdy prakticky zcela neznámý, a Machovec mi to pak v jedné hospodě při pivě (které jsem si nenechal zaplatit, i když to byl on, kdo mne ke schůzce pozval) dost výrazně připomněl, když poukázal na to, že jsem nic nepublikoval a že nemám ani žádné odborné postavení. Ale když jsem se ho vzápětí zeptal, necítí-li na tom ani nejmenší vinu, že „nemarxisté“ nemohou publikovat ani pracovat na fakultě nebo v Akademii, jen se na mne užasle podíval a ani se nerozčílil. Později mi toho „diletanta“ několikrát připomněl, a já jsem to před ním nikdy neodvolal. Dnes bych ovšem musel přinejmenším dodat: diletant nadprůměrně vzdělaný a bystře myslící. Kdybych ho měl – ovšem *mutatis mutandis* – přirovnat k nějakému známému mysliteli, napadá mi nejspíš Herbert Spencer, rovněž diletant, ale někdy s pozoruhodnými postřehy. Myslím, že i takových filosofů je zapotřebí; a o málokom lze říci i tolik pochvalného jako o něm. Na filosofické fakultě jsme spolu vycházeli přátelsky, bez třenic. Platí ovšem, že na rozdíl od Kosíků opouštějí Machovcové svůj marxismus docela snadno a lehce; obávám se však, že po nich zůstává mnohem mělčí brázda.